MEMLÛK SULTANI EL-MELİK EL- EŞREF BARSBAY'IN DİYARBAKIR SEFERİ (836/1433)

Doç. Dr. İlyas GÖKHAN*

Rıdvan YİĞİT**

Özet

Kendilerine özgü bir askeri nizama sahip olan Memlûk Devleti 1250-1517 yılları arasında 267 yıl Yakın Doğu'da güçlü bir devlet olarak hüküm sürmüştür. Bu makalede Memlûk Devleti'nin Anadolu'daki gelişmeleri hangi nedenlerle yakından takip ettikleri, Kahire'den başlayarak Diyarbakır'da sona eren ve dönüşle beraber düşünüldüğünde binlerce kilometrelik sefer organizasyonlarını-yaklaşık üç bin kilometre-nasıl düzenledikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Makalemizde sefer için tahsis edilen parasal kaynaklarla ilgili detaylar, güzergâh üzerindeki şehirlerde yapılan ihtişamlı askeri törenler, Karayülük Osman Bey özelinde bölgenin hassas dengeleri irdelenmektedir. XV. Yüzyıla ilişkin Anadolu kentleriyle ilgili temel Memlûk kaynaklarındaki bilgiler, bölgeye hayat veren Fırat ve Dicle nehirlerinin neden olduğu sıkıntıları aşmak için geliştirilen pratik çözümler, fiziksel ve psikolojik harbin aşamaları ile nihayet Diyarbakır surlarının savaşın mukadderatı üzerindeki etkileri makalede ortaya konmaya çalışılan diğer hususlardır.

Anahtar Kelimeler: Memlûkler, Sultan el-Melik el-Eşref Barsbay, Akkoyunlular, Diyarbakır Kuşatması, Karayülük Osman Bey

Abstract

Mamluk State which has a special military system ruled as a powerful state for 267 years in Near East between the dates 1250 and 1517. In this article, It ride to put forward why Mamluk State followed the developments in Anatolia region closely, how they organized the reign of thousands of kilometers (nearly 3000 kilometers) considering there turn starting from Cairo and ending in Diyarbakır. In this study the details related with money that is separated for the siege, the splendid military ceremonies that are done in the cities on the way and sensitive balances of this region depending on the personality of Karayuluk Osman Bey are examined. The other things put forward in the article are the main information in Mamluks correlated with Anatolian cities in 15.th century, the practical solutions that are developed in order to cope with the problems caused by Euphrates and Tigris rivers which are vital, psychological and physical effect of powerful Diyarbakir castle which has affected destiny of the war.

Keywords: Mamluks, Sultan el-Melik el-Eşref Barsbay, Akkoyunlular, Diyarbakır siege,

Karayuluk Osman Bey

Giriş

Memlûk Devleti (1250-1517) XV. Yüzyılda Yakın Doğu'nun en etkili devletlerinden biri olup, doğrudan hâkimiyet kurdukları günümüz Mısır ve Suriye dışında da bölge politikalarında etkili olmuştur. Bilhassa da Memlûkler, Anadolu'nun güneydoğusu ve coğrafyanın elverdiği ölçüde güneyini de doğal nüfuz alanı olarak görmüşler ve dengelerin istedikleri şekilde kurulması için çaba sarf etmişlerdir.

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

** Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

Suriye topraklarını etkileyebilecek her olayı, Memlûklerin başkenti Kahire'de dikkatle izlenmiştir. Sınır bölgeleriyle yakından ilgilenilmesinin diğer bir nedeni de Memlûk sisteminden kaynaklanan[1] ve taht mücadelesinde kaybeden kişinin/grubun genellikle kuzeye-yani Anadolu'ya-yönelerek destek bulma çabası içine girmesidir.[2] Bu bölgede hâkimiyet tesis etmiş ya da etmeye çalışan birçok Türkmen beyinin de Memlûk Devleti siyasetine doğrudan ya da dolaylı olarak etki ettiğine şahit olunmaktadır. Bu nedenlerle makalemize konu olan Memlûk sultanı el-Melikü'l-Eşref Barsbay'ın (1432-1438) Diyarbakır seferinin de temel nedeni bölgede temel ve belirleyici güç olabilme ve Akkoyunlular'ı yapılacak bir seferle etkisiz hale getirme çabasıdır denebilir.[3] Memlûk Sultan'ın Diyarbakır seferinin nedenlerini daha net anlayabilmek ve seferin hedefi olan Karayülük Osman Bey'in faaliyetlerini sağlıklı değerlendirebilmek için XV. Yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu'nun mevcut siyasi ve sosyal dengeleri hakkında yapılacak genel bir değerlendirme yararlı olacaktır.

XV. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Anadolu'nun Siyasi Durumu

XIV. yüzyılın sonlarında Anadolu'nun orta kesimlerinde henüz tam hâkimiyet tesis edememiş bir Osmanlı Devleti, Kayseri-Sivas havalisinde Kadı Burhaneddin Ahmed'in hâkimiyeti, kendi bölgelerinde tutunabilme çabası içerisinde olan Karamanoğulları, Elbistan-Maraş çevresinde Dulkadiroğluları ve etkin bir güç haline gelememiş Akkoyunlular, Doğu Anadolu'da ise Erzincan Emirliği ve Karakoyunluların olduğu bir manzara göze çarpar.[4]

Yukarıda isimlerini ve hakimiyet alanlarını verdiğimiz siyasi yapıların hemen hepsi çok sık değişen ittifak arayışları ile kendi devletlerini sağlam temellere oturtma ya da bölgede hakim güç olma mücadelesi vermekteydi. İşte tam da bu döneme denk gelen tarihsel süreçte, Timur'un Orta Doğu ve Anadolu seferleri tüm dengeler üzerinde derin etkiler meydana getirmiştir.[5] XIV. yüzyılın son çeyreği ile XV. yüzyılın başlarında, Orta Doğu, Anadolu, Maveraünnehir ve İran'da dikkat çekici üç güç vardı.

Bunlardan birincisi ve Orta Doğu'da olanı Memlûk Devleti, ikincisi; Maverünnehir ve İran bölgesinde kurulmuş olan Timurlu Devleti, üçüncüsü ise; Anadolu'daki Osmanlı Devleti idi. XIV. yüzyılın ikinci yarısında devletini kuran ve güçlü bir hale getiren Timur'un yayılmacı bir politika benimsemesiyle, Orta Doğu bölgesi ve Anadolu, yukarıda bahsedilen üç□ büyük gücün mücadele sahası haline gelmiştir.[6]

Bu etkin güçlerin politikalarıyla ister istemez yolu kesişmiş olan Akkoyunlular, Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak'ta hüküm sürmüş bir Türkmen hanedanıdır. Akkoyunluların (1340-1514) genel tarihi konumuz dışında kalmakla beraber Karayülük Osman Bey'in makale konumuz olan seferi ilgilendiren faaliyetleri son derece önemlidir.[7] Karayülük Osman Bey'in Timur'un seferleri sırasında Sivas kuşatması ve Suriye seferinde bulunması sonucunda Timur, O'na Diyarbakır hükümdarlığını vermiştir.[8] Karayülük Osman Bey, Timur'un Ankara Seferine de

---

[1] Memlûk Devleti Genel devlet teşkilatı tarihi ile ilgili bkz: David Ayalon, "*Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi*" (Çev.; S.Kortantamer), **Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, IV/1989, s. 211-247; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, TTK Yay., Ankara 1988; Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askeri Teşkilat**, İstanbul 2007; Süleyman Kızıltoprak, "*Memlûk Sistemi*", **Türkler**, C.5, s.320-336;

[2] Muammer Gül," *Mısır Memlûklarının Hudud Kalesi Rumkale Ve Anadolu'da Memlûk İzleri"*,**Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.12,S. 2, Elazığ 2002,s.363.

[3] İlyas Gökhan, "*El Eşref Barsbay Döneminde Memlûk Devleti'nde Salgın Hastalıklar Ve İktisadi Buhranlar(1422-14389"*, **Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, Temmuz 2008, s.92.

[4] Yaşar Yücel, **Timur'un Orta Doğu-Anadolu Seferleri Ve Sonuçları**, TTK Yay., Ankara 1989, s.3.

[5] Timur'un Anadolu-Suriye seferlerinin siyasi sonuçlarının ötesinde iktisadi sonuçlarını da ortaya koyan bir çalışma için bkz: İlyas Gökhan, *"Sultan Ferec Zamanında Memlûk Devleti'nin (H.803/815-M.1399/1412) İktisadi Durumuna Genel Bir Bakış*", **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, Yıl XI, Sayı 22, Eylül 2013,s.144,145.

[6] Cüneyt Kanat, "*Ortadoğu'da Hâkimiyet Mücadelesi(1382-1447) Memlûk-Timurlu Münasebetleri"*, **Türkler**, C.V, s.228.

[7] Doğu Anadolu'da güçler dengesine etki eden bir diğer devlet de Karakoyunlulardır. Akkoyunlu-Karakoyunlu siyaseti ve bu iki gücü destekleyen Timur-Memlûk ilişkilerinin oturduğu hassas dengeler hakkında geniş bilgi için bkz: Faruk Sümer, **Karakoyunlular**, TTK Yay., Ankara 1992.

[8] Nejat Göyünç, "Diyarbakır", **DİA**, C.IX, s.466.

katılmış, Sultan Ferec[9] ile taht mücadelesine girişen Cekem'i 1407 yılında Diyarbakır önlerinde mağlup etmiş ve öldürmüştür.[10] Görüldüğü gibi Karayülük Osman Bey hem Timur, hem de Osmanlı ve Memlûk devletlerinin politikalarında etkin rol oynamış, bölge siyasetine bizzat yön veren güç olmasa da etkinlik bakımından önemli bir figür olmuştur.

Karayülük Osman Bey 1420 yılında Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un ölmesiyle güçlü bir düşmandan kurtulmuş ve faaliyet alanını da genişletmeye çalışmıştır.[11] Harput'u (Elazığ) Dulkadiroğlularından alarak oğlu Ali Bey'in yönetimine vermiş ve arkasından da Malatya, Mardin taraflarını yağmalamıştır. Karayülük kuvvetleri Halep bölgesine kadar inip Antep'e ulaşıp bölgede büyük bir tahribatta bulunmuştur.[12] Bunun üzerine 1429'da (H.833) Memlûk kuvvetleri Urfa'ya kadar uzanan bir sefer yapmıştır. Bu seferde Memlûk kuvvetleri Halep, Birecik ve Suruç üzerinden Urfa'ya gelip şehri kuşatmıştır. Şiddetli geçen kuşatma sırasında Urfa ahalisi açlık ve sefaletten zor durumda kalınca şehri savunan Karayülük Osman'ın oğlu Habil Bey, bağışlanma vaadi karşılığında şehri Memlûk kuvvetlerine teslim etmiş ve kendisi de teslim olmuştur. Urfa'ya giren Memlûk ordusu şehri yağma etmiş ve pek çok insan katledilmiştir.[13] Sözünde durmayan Memlûk kuvvetleri teslim olan Habil Bey'i zincire vurup Kahire'ye götürmüşler ve sokaklarda dolaştırdıktan sonra hapse atmışlardır. O, Kahire'de hapisteyken veba salgınından ölmüştür.[14] Karayülük Osman Bey Sultan Baybars'tan af dileyerek oğlunu kurtarmak amacıyla elçi göndermiştir. Ancak oğlunu kurtarmayı başaramamıştır.[15] Bu olay sonrası Karayülük Osman, Memlûk şehir ve hudutlarına mütecaviz faaliyetlerini artırması, Memlûkların onun üzerine yeni bir sefer yapmalarına neden olmuş ve bizzat sultanın katıldığı ve idare ettiği 1433 (H.836) seferi Diyarbakır'a kadar uzanmıştır.

Barsbay'ın Diyarbakır Seferinin Sebepleri

XV. yüzyıl Memlûk Tarihi ile ilgili en önemli kaynaklar arasında sayılan incelediğimiz beş kaynağın hiçbirinde ordunun sefere çıkma nedenleri ayrı bir konu başlığı olarak verilmemiştir. Ancak sefer sonunda Karayülük Osman Bey ile yapılan ve makalemizin sonunda maddeler halinde verdiğimiz anlaşma şartlarına bakarak seferin genel nedenlerini ortaya koyabiliriz. Buna göre Karayülük Osman Bey'in Memlûk Devlet otoritesine meydan okuyan bir tavır içerisine girmesi, sınırlarda mütecaviz bir politika takip etmesi, Güneydoğu Anadolu'da karışıklıklara sebebiyet vermesi, ticaret ya da başka amaçlarla bölgeden geçenlere zarar vermesi Memlûk Devleti'nin Diyarbakır Seferine çıkmasını zorunlu kılmıştır denilebilir.

Nitekim Karayülük Osman Bey'in faaliyetleri Memlûk Devleti'nin bu bölgeye yaptığı seferlerin nedenlerini de açıklar. İbn İyâs, Bedâi'ez-Zûhur adlı eserinde Timur'un bölge dengelerini değiştirdiği 1399 yılından, Barsbay'ın 1433 seferine kadarki olayları ortaya koyar. Karayülük Osman Bey önce Memlûklerle iyi ilişkiler içinde olup sonra Timur tarafında yer almıştır. 1405 yılında ise Karayülük, Memlûklara bağlı Birecik'e gelerek burayı yağmalamıştır.[16]

---

[9] Memlûk sultanlarının büyük bir kısmı hakkında müstakil çalışma az olmakla beraber sultan Ferec dönemi hakkında yapılmış bir Yüksek Lisans çalışması için **bkz**:Esra Çıplak, **El-Melik En-Nasır Ferec b. Berkuk Devri Memlûk Sultanlığı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Ankara 2005.

[10] Ebu Bekr-i Tihranî, **Kitab-ı Diyarbekriyye**, (Çev.; Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001, s.52; Akkoyunlu Devleti ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için **bkz:**Faruk Sümer, "*Akkoyunlular*",**DİA**, C.2, İstanbul 1989, s.270-274 ; M. Çetin Varlık, "*Akkoyunlular",* **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Çağ Yay., İstanbul 1992, s.407-439.

[11]Tihranî, s.58.

[12] Altan Çetin, **Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı**, TTK Yay., Ankara 2009, s.62.

[13] İbn Hacer, İnbâi'l- Gumr, C. VIII, s.173, 174,195; Ernst Honigmann, *Urfa*, **İA**, C. XIII, s. 555.

[14]Tihranî, s. 75; Sümer, Akkoyunlular, s.271; Işın Demirkent-Mustafa Korkmaz, *İslam Fethinden Osmanlı Hakimiyetine Kadar Urfa'nın Siyasi ve Sosyal Tarihi*,(Edit., Mehmet Çelik), **Edessa'dan Urfa'ya**, C. II, Atılım Üniv. Yay., Ankara 2007, s.211.

[15] İbn Tagribirdî, **en-Nücûmu'z Zahire fi Mülûk-i Mısr ve'l-Kahire**, C.XIV, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1992 (H.1413), s. 172.

[16] İbn İyâs, **Bedâi'z-Zûhur fi Vekâiu'd-Duhûr,** C.I, Matbaatü'd-Darü'l-Kütübü'l-Vesaik, Kahire 2008, s.521-522 ve 712; Tülay Koyuncuoğlu, **İbn İyâs'ın Bedâi'ez-Zûhur Fi Veka'i Ed-Duhûr Adlı Eserindeki Ramazanoğulları Beyliği Ve Akkoyunlular ile İlgili Kayıtlar**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004, s.21.

Timur'a güvenerek ve onunla ittifak yaparak Karayülük'ün bu tavırla içine girmesi Timur seferlerinin bölge dengeleri üzerinde nasıl izler bıraktığı görülebilir. Memlûklerin gücünden çekinen Karayülük'ün kendisine de saldıran asi Memlûk Emiri Cekem'i öldürerek başını Kahire'ye göndermesi[17] Memlûklerle ilişkileri düzeltmek için bir fırsat olarak bunu değerlendirdiği ihtimalini güçlendirmektedir. Bu süreçte Timur'dan sonra devletin başına geçen Şahruh Mirza'nın da siyasi müdahalelerde ve yönlendirmelerde bulunduğu, hatta II. Murat dâhil, bölgedeki beyler ve hükümdarlara hilat gönderdiği bilinmektedir. Aynı uygulamaya tabi tutulmak istenen Barsbay'ın Şahruh Mirza'ya cevabı çok sert olmuştur.[18]

Tüm bu nedenlerle Karayülük Osman Bey'in faaliyetlerinden Şahruh Mirza'nın haberdar olmaması ve bir dahli bulunmaması kanaatimizce mümkün değildir. Bu ortamdan yararlanmak isteyen Karayülük Osman Bey ile yapılan ilk küçük çaplı çatışmanın Temmuz 1429'da (H. Şevval 832) olduğu, 1430'da (H.834) ise Karayülük Osman Bey'in Malatya saldırısı üzerine ilkine göre daha büyük bir askeri birliğin hazırlanıp yola çıktığı ancak Halep naibinin sefere gerek kalmadığı yönündeki görüşüyle seferin iptal edildiği görülüyor.[19] Aynı yıl, Karayülük'ün Fırat'ı geçerek Mardin, Malatya ve Antep'e kadar olan bölgede yağma faaliyetlerinde bulunması artık Memlûk-Akkoyunlu ilişkilerinde iki devleti tamiri mümkün olmayan bir safhaya getirdiği söylenebilir.[20]

Karayülük üzerine yapılan ve makalemize konu olan 1433 Diyarbakır seferinin nedenlerinden biri de hiç kuşkusuz Memlûk Sultanı Barsbay'a Karayülük Osman Bey tarafından gönderilen onur kırıcı hediyelerdir. O, Sultan Barsbay'a kuyruğu çatallı koyun ve ayna göndermişti. O dönemde bu şekilde hediye göndermesi Karayülük Osman Bey'in doğrudan hem sultanın şahsını hem de Memlûk Devletini tahkir etme anlamı taşıyordu.[21]

Kahire'de Sefer Hazırlıkları

Memlûk tarihçisi İbn Hacer, Sultan Barsbay'ın Karayülük Osman Bey'in üzerine düzenlediği seferi Kuzey seferi olarak isimlendirmektedir.[22] Yukarıda izah etmeye çalıştığımız nedenlerden dolayı 11 Mart 1433'te (H. 19 Receb 836) bahar başlangıcında olan perşembe günü Sultan Barsbay, Kalatü'l-Cebel'den Memlûklarıyla beraber hareket etti. Yanında devlet ileri gelenleri ile beraber olayları kayda geçmesi için görevlendirdiği kâtipler de vardı. Zikredilen gün saat 3'te Kahire yakınlarında el-Matariyye ile el-Cebelü'l-Ahmer arasında bulunan Ridaniye'deki[23] çadırına yönelen Sultan tören alayının sonuna kadar giderek askerlerini teftiş etti. Tagrıbermiş adıyla bilinen Emir Hüseyin b. Ahmed Babü's- Silsile'de geçen olayları kayıt altına alarak rütbe ve makamları yazmak üzere görevlendirildi.[24] Akboğa Et-Temrâzî de emirleri karargâhlarına göre düzene koydu. Öyle ki bu askerler Kahire'de nasıl oturuyorlarsa aynı şekilde buraya yerleştirilerek herhangi bir karışıklığa mahal bırakmamak için düzenleme yapıldı.

---

[17]Fatma Akkuş, **Akkoyunlu-Memlûk Münasebetleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih(Ortaçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s.55; Kazım Yaşar Kopraman, **el- Aynî'nin Ikdu'l-Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarih ile ilgili Kayıtlar**", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1972, s.60.

[18]İsmail Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı**, TTK Yay., Ankara 1994, s.180; Yahya Başkan, ***Orta Anadolu'da Hakimiyet Mücadelesi(1400-1500),*** İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007,s.91.

[19] İbn İyâs, C.II, s.125,126; Koyuncuoğlu, s.25-26.

[20] İbn Tagribirdî, **en-Nücûmü'z-Zâhire**, C. XIV, s. 183-84; İbn İyâs, **Bedâyi'ü'z -Zuhûr**, C. II, s. 136-137; Kopraman, **Ikdu'l-Cumân**, s. 65; Akkuş, s.67.

[21] Faruk Sümer, **Akkoyunlular**, s.13.

[22] İbn Hacer, C. VIII, s.274.

[23] 1517 yılında Osmanlı Devleti'nin büyük başarısı ve Memlûk Devleti'nin sonunu hazırlayan büyük yenilginin yaşandığı yer olup Kahire yakınlarındadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Feridun M. Emecen, **Yavuz Sultan Selim**, Yitik Hazine Yay., İstanbul,2011, s. 254-266.

[24]İbn Tagribirdî, C.XIV, s.206. Memlûk Devri tarihçiliğinin çok gelişmiş olduğu ve bu sayede gerek Memlûk Devri gerekse çağdaşı olan devletlerin tarihleri hakkında önemli bilgilere sahip olduğu söylenebilir. Tarihle ilgilenen hemen herkesin bildiği İbn Haldun başta olmak üzere Makrîzî, İbn Tagribirdî, Bedreddin Mahmud Aynî, İbn Hacer, İbn İyâs ilk akla gelen tarihçilerdir. Yukarıdaki bilgi de devletin tarihe verdiği önemi göstermesi yönüyle anlamlıdır. Bu konuda geniş bilgi için bkz: Güray Kırpık, *"Ortaçağın Son Yüzyılında Mühim Tarihçiler Ve Eserleri(1353-1453)*", **Ekev Akademik Dergisi**, Yıl 2,Sayı 36, 2008, s.133-146.

Askerlerin ne kadar erzak tüketeceği, ne kadar kumanya gideceği göz önüne alınarak hayvanlar da tanzim edildi. Sultan, Cuma gecesi Ridaniye'de geceledi ve ertesi gün neler yapılacağını planladı.[25]

Savaş hazırlığı için Sultan, Atabekü'l-Asakir Abdurrrahman Sudun'a 3000 ve ümeranın diğerlerine de 1000'er dinar verdi. *Tablhane emirlerine* 500'er dinar, *aşerata* ise 200'er dinar verildi.[26] Emirlerden her birine altın ve gümüşten 100'er dinar dağıtıldı. Sultan emirlerden bir kısmına da *çaliş* gönderdi. Atabeg Sudun, Emir-i Silah İnal Çakmak ve Hacibü'l-Hüccab eş-Şabanî sefer hazırlıklarına başladılar. Sefere katılacak Aşerat emirleri (onlar emirleri) ve askerlerin sayımı yapıldı. Bu sayımı yapan Devlet Hoca idi. Başta sultan olmak üzere emirler ve askerler sefer elbiselerini kuşandılar. Sultan Bağdat sarığı ve özel elbiselerini giymişti. Sultan Barsbay sefer sırasında merkezi Kahire'de düzeni ve asayişi sağlamak üzere oğlu Yusuf'u, şehirde kalanlardan sorumlu olarak *Tavaşilerden*[27] Hoşkadem ez-Zimam er- Rumî'yi, Kalat'ül-Cebel[28] Emiri olarak naibi Tanıbek el-Berdibek'i, Emir-i Meclis olarak Emir Akboğa Temrazi'yi ve Kâtip olarak da Kerimüddin Menah'ı bıraktı.[29]. *Aşerat* Ümerasından *Res'ün-Nevbe* Emir İnal Eş-Şişmanî, Hac görevlerini[30] organize etmek üzere Kahire'de kaldı.[31]

Diyarbakır Seferine İştirak eden Ulema ve Ümera

Diyarbakır seferine iştirak eden müellif el- Aynî ve İbn Hacer eserlerinde teferruatlı olarak sefere katılan memlûk ulema ve ümerasının isimlerini yazmaktadırlar.[32] Sultan Barsbay'la birlikte Abbasi halifesi Mu'tazıd Billâh Davud ve 4 mezhep kadısı da vardı. Onlar Şafii kadısı Kadısı ve müellif Şehabeddin Ahmed b. Hacer, Hanefî kadısı Bedreddin Mahmud Aynî (Meşhur tarihçi)[33] Malikî kadısı Şemseddin Muhammed el-Besatî[34], ve Hanbelî kadısı Muhibbüddin Ahmed Bağdadî'ydi.[35] Bunlarla birlikte sefere katılmakta olup onların yanında özel elbiselerini kuşanmış 200 atlı asker vardı. Sultanın, ulemanın, ümeranın ve askerlerin taşınan yükler de farklı renkte olup bunları taşıyan ve altın ziynetlerle süslenmiş 50 at bulunuyordu.[36] Sefere katılanlar arasında Emir-i Ahur Çakmak, Devadar Emir Erkmas ez-Zahirî, Re'sün-Nevbe Emir Timraz el-Karmeşî, Müşid diye bilinen Emir Yaşbek es-Sudunî, Sultanın kardeşinin oğlu Emir Canîm, binler emirlerinden

---

[25] Bedreddin Mahmud Aynî, **Ikdu'l-Cum'an,** C. XIX, s.653**;** İbn Tagribirdî, C.XIV, s.206.

[26]Aynî, C. XIX s.652; Muhammed b. Ahmed İbn İyâs, **Bedaiu'z-Zûhur fi Vekaiu'd-Duhûr**, C.II, Matbaatü'd-Darü'l-Kütübü'l-Vesaik, Kahire 2008, s.146. (İbn İyâs, eserinde bu bilgileri Takıyyüddin el-Makrîzî'den aldığını ifade ediyor.)

[27] Memlûk ümeralarının bazılarının isimler: ***Tavaşi***: Osmanlı Devleti'ndeki hadım ağalarının karşılığıdır. ***Çaliş***, tuğ demek olup ordunun tuğunu taşıyan görevlidir. ***Mukaddem-i Ulûf*** :(Binbaşı), ***Ümera-i Miin*** (Yüzbaşı), ***Ümera-i Tablhane***: (Kırklar Emiri), ***Ümera-i İşrinat*** (Yirmiler kumandanı),***Ümera-i Aşerat***: (Onlar Emiri),***Ümera-i Hamsevat***: (Beşler Emiri), ***Emir-i Meclis***: Sultanın meclislerini düzenleyen emir, ***Emir-i Silah***: Birinci sınıf ümeradan olup merasimlerde sultanın silahlarını taşıyan emir, ***Emir-i Ahur***: Sultanın özel haralarından sorumlu olan emir, ***Üstaddâr:*** Sultanın varidatından ve özel mallarından sorumlu olan emir, ***Naib-i Saltana***: sultanın vekili olup o merkezde bulunmadığı zaman ona vekâlet eder, ***Atabekü'l-Asakir***: Beylerbeyi; ***Re'sü's-Nevbe***: Askeri kıta ve garnizon komutanı; ***Hacibü'l-Hüccab***: Sultanın huzuruna çıkacakları belirleyen görevli olup Osmanlı'daki Divan çavuşlarına benzeyen görevli. Bkz.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, TTK Yay., Ankara 1988, s.293-445.

[28] ***Kalatü'l-Cebel***: Kahire kalesi olup Memlûkların yönetim merkeziydi.

[29] İbn Tagribirdî, C. XIV, s.206-207; İbn İyâs, C.II, s.146.

[30] Bilindiği gibi Memlûk Devleti Hac organizasyonlarına ve *Mahmil-i Şerif'e* ayrı bir özen gösterirdi. Bunun hem kendi vatandaşları hem de İslam dünyası üzerinde Memlûk Devleti'ne saygınlık kazandıran bir boyutu da vardı. Özellikle Haremeyn ve Kâbe ile ilgili başka devletlere tasarruf ve müdahale hakkı tanınmaz, bu nedenle de önemli siyasi krizler çıkardı. Memlûk sultanları içinde El Melik El-Eşref Barsbay'ın bu konuya ayrı bir önem verdiği ve bu nedenle Şah Ruh Mirza ile savaşın eşiğine gelindiği bilinmektedir. Sultanın sefere çıkarken hac işlerini ince ayrıntılarına kadar organize ederek yola çıkması bu yönüyle de anlamlıdır. Bkz: Münir Atalar, **Osmanlı Devleti'nde Surre-i Humayûn Ve Surre Alayları**, Diyanet Yay., Ankara 1999.

[31]İbn Tagribîrdî, C. XIV, s.207.

[32] El- Aynî, C. XIX, s.654; İbn Hacer, C. VIII, s.274-274-279.

[33] İbn Hacer üstat olarak bahsettiği Bedreddin Mahmud el- Aynî'nin Ayıntaplı olduğunu, Sultan Barsbay'dan izin alarak memleketine gittiğini ve akrabalarını ziyaret ettiğini anlatmaktadır. Bkz.; İbn Hacer, C. VIII, s.279.

[34] Malikî kadısı sultandan izin alarak Halep'ten ileri gitmemiştir. Bkz.; İbn Hacer, C. VIII, s.279.

[35] Hanbeli kadısı Sultandan izin alarak Halep'ten ileri gitmemiştir. Bkz.; İbn Hacer, C. VIII, s.279.

[36] İbn İyâs, C.II, s.146.

Canibek el-Hamzavî ve Tablhane emirlerinden büyük bir grup vardı. Bunlar arasında ikinci Re'sün-Nevbe Emir Kara Hoca eş-Şabanî, Emir Karasungur Abdurrahman ez-Zahirî, Emir Karaca eş-Eşrefî ve ikinci devadar Emir Temurbogavi, ikinci Emir-i Ahur Şeyh Rüknî, naiplerden Emir Hoca Sultanî ve Re'sün-Nevbe Emir Tagrıberdî el-Müezzî de vardı.[37] Bunların dışında aşerat emirlerinden çok kişi de sefere katılmıştı. Ayrıca Şam ve Halep bölgesindeki şehirleri yöneten naipler de sefere iştirak etmekteydiler. Ayrıca Katibü's-Sır Kemaleddin Muhammed el-Barızî, Zeynüddin İbrahim b. Kâtip Cekem Nazırü'l- Has ve Şerifüddin Ebubekir el-Aşkar Naib-ü Katibü's- Sır da sefere iştirak edenlerdendi. Şerifüddin Ebubekir sefer sonunda imzalanan anlaşmada önemli rol oynayarak devleti temsil edecektir. Ayrıca sefere katılanlar arasında sultana 5 vakit namaz kıldıran imamlar da vardı.[38] Sultan Barsbay'ın Diyarbakır seferine Akkoyunlular ile arası iyi olmayan Dulkadir Bey'i Nasıreddin Mehmed de katıldı. Belki yapacağı yardım karşılığında daha önce Akkoyunlulara kaptırdığı Harput'u geri alabilirdi. Yine Ramazanoğu gibi diğer Türkmen beyleri de sefere çağrılmıştır.[39] Görüldüğü gibi başta sultan olmak üzere tüm devlet erkânı Diyarbakır kuşatması için seferber olmuştur.

Seferin Güzergâhı ve Seyri

Kaynaklardaki sefer tarihlerini esas alarak bir hesap yapıldığında Kahire'den yola çıkan Memlûk Ordusunun 79 günlük bir yolculuktan sonra Diyarbakır'a ulaştığı görülmektedir. İncelenen beş ana kaynaktan edinilen bilgilere göre sefer güzergâhının Kahire-Ridaniye-Gazze-Şam-Humus-Hama-Halep-Birecik-Urfa-Diyarbakır şeklinde olduğu anlaşılıyor. 11 Mart 1433 Perşembe günü (H. 19 Receb) sefer başlangıç tarihi olarak alınıp Diyarbakır'a girişin 28 Mayıs 1433 (H. 8 Şevval 836) olduğu kabul edilirse[40] 79 günlük bir yolculuktan sonra ulaşıldığı ortaya çıkar. Güzergâha bakıldığında yükseltisi 0-200 metre civarında olan Gazze bölgesine kadar 400 kilometreden biraz fazla olan yolun sahile yakın bir rotada, daha engebesiz bir arazide kat edildiği görülür. Memlûk ordusunun Anadolu topraklarına girdikten sonra geçilen güzergâhlarda yükseltinin Antep arazisinden başlayarak Diyarbakır'a kadar 500 ile 1000 metre arasında değiştiği görülür. Sefer esnasında bazen temel ihtiyaçların giderilmesi için bazen de zorunluluk nedeniyle mola verilerek asker ve bineklerin dinlendirildiği anlaşılıyor.

Ridaniye'de 1 gün, Şam'da 5 gün, Hama'da 3 gün ve Halep'te 15 günlük bir konaklama takvimi ortaya çıkıyor[41]Bu hesaplara göre ordunun toplamda 79 günlük yolculuğunun 24 günlük kısmını dinlenme ve hazırlık süresi olarak kullandığı ortaya çıkar. Bu genel bilgi ışığında kaynakların verdiği bilgiye göre Ridaniye'de 1 gün kalan Sultan yola çıktıktan ve Gazze'ye ulaştıktan sonra orada bir tören yaptırdı ve 26 Mart 1433 (H. 4 Şaban 836) tarihine kadar burada kaldı. 6 Nisan 1433 (H. 15 Şaban 836) Pazartesi günü ordu Şam'a ulaştı. Sultan, 25 Nisan 1433 H. 5 Ramazan 836) Hama'dan Halep'e ulaştı. 11 Mayıs 1433 (H. 21 Ramazan 836) Halep'ten yola çıkan ordu yüklerinden kurtulmuş ve mobilize olmuş bir şekilde Diyarbakır istikametine doğru hareket etti.[42] Sultanın Halep'te uzun süre beklemesinin sebebini İbn Tagribirdî, Karayülük Osman'dan gelecek bir sulh teklifi olduğunu yazmaktadır. Ancak böyle bir haber gelmeyince Sultan harekete geçmek mecburiyetinde kalmıştır.[43] Sultan ağırlıklarını Halep'te bıraktıktan sonra yanına aldığı hafif mühimmatla Birecik'e hareket ettiği anlaşılmaktadır. 11 Mayıs 1433'te (H. 21 Ramazan 836) Halep'ten harekete geçen Memlûk ordusu Birecik'e 16 Mayıs 1433'te (H. 26 Ramazan 836) ulaştı.[44] Sefere katılan ve eserinde olayları teferruatıyla yazan müellif el- Aynî 15

---

[37]İbn Tagribirdî, C.XIV, s.206.
[38]İbn Tagribirdî, C.XIV, s.207.
[39] İbn Hacer, C.VIII, s.278; Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, TTK Yay., Ankara 1989, s.48.
[40]İbn Tagribrdi, C.XIV, s.211;Aynî, C.XIX, s.655.
[41] Cümlede geçen tarihleri kaynaklar bu şekilde vermemekle beraber, tarafımızdan değerlendirilen kaynaklardaki tarihler birleştirilerek yukarıya genel bir sefer seyri ve takvimi çıkarılmıştır. İhtilaflı olan tarihler dipnotlarda gösterilmiş olup ittifakla belirtilen tarihler metne alınmıştır.
[42]İbn Tagribirdî, C. XIV, s.209.
[43] İbn Tagribirdî, C. XIV, s.209.
[44]Takıyyeddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, **Kitabü's-Sülûk li-Ma'rifet-Düveli'l-Mülûk**, C.IV/II, Matbaatü'd- Darü'l-Kütüb, Kahire 1972, s.892: Burada iki kaynak 1 gün fakla ulaşıldığını söylemekte ve farklı bilgiler vermektedir. El-Makrîzî 26 derken el-Aynî, 25 demektedir. El-Makrîzî, C.IV/II, s.891; Ayni, C.XIX, s.654

Mayıs'ta (H. 25 Ramazan) Birecik'e ulaştıklarını ve günlerden Cuma olduğunu, sultanla birlikte kaleye çıktıklarını ve topluca Cuma namazını kıldıklarını belirtmektedir. Müellif burada daha önce Halep'teyken Sultan'dan izin isteyerek memleketi Ayıntab'a gittiğini, burada hocalarını, kardeşlerini ve ahbaplarını gördüğünü ve tekrar Birecik'e gelerek sultanla buluştuğunu yazmaktadır. Kaleden Birecik meydanına inen Sultanla birlikte Aynî de bulunmuştur. Yanında Şafi kadısı ve müellif İbn Hacer de bulunmaktadır. El- Aynî, sultanla birlikte Diyarbakır tarafına gitmek için hazırlık yaptıklarını da yazmaktadır. [45] Müellif Sultanla birlikte Amid'e gitmek için hazırlandığı sırada Sultan onu sefere götürmeyerek yeniden memleketi Ayıntab'a dönmesine müsaade etmiştir. Yanında Şafi kadısı İbn Hacer de bulunduğu halde Ayıntab'a gönen müellif burada Ramazan Bayramını yapmıştır. Şafi kadısı burada fazla kalmayarak Haleb'e dönerken El-Aynî ise bir müddet burada ikamet ettikten sonra Halep'e gittiğini yazmaktadır. El- Aynî, Sultanın Birecik'in karşı tarafına ordusunu geçirmek için köprü yaptığından bahsetmediği gibi seferin Diyarbakır'a kadar uzanan ve oradaki mücadelelerde de ayrıntılı bilgiler vermemektedir.[46]

Sultan Birecik'e ulaştığında otağını Fırat nehrinin batı tarafına kurmuştur. Burada köprünün yapılmasını beklemiştir. Askerlerin bir kısmı da Fırat'ın doğu tarafına geçmiştir. Yaklaşık 1000 metre uzunluğunda köprünün inşası kısa süre de tamamlanmıştır. Daha sonra sultan köprüden karşı tarafa geçmiştir. Bu köprünün gemilerin birbirine bağlanması ile kurulduğu anlaşılmaktadır. Yan yana getirilen gemiler üzerinden develer karşı tarafa geçirilmiştir. Özellikle sultan askerlerin acele etmeden ve sakin bir şekilde köprüden geçmelerini istemiştir. Sultan orduda bulunan mühimmatın bir kısmını da Birecik'te bırakmıştır. Bu hadiseleri yazan müellif İbn Tagribirdî de sultanın ordusunun içinde bulunmaktaydı. O sıralarda 20 yaşlarında olan müellif olayları bizzat görmüş ve yaşamıştır. Bunları eserine kaydetmiştir. Birecik'te üç gün kalan ve şehrin kalesinde ikamet eden Sultan Ramazan ayının son günü buradan hareket ederek Ramazan Bayramı gecesinde Urfa'ya ulaşmıştır. Müellif, ulaştıkları Urfa'nın harap bir vaziyette olduğunu, ahalinin perişan olduğunu ve ellerinde yiyecekleri bulunmadığını yazmaktadır. 1429'da Memlûklar ile Akkoyunlular arasında çatışmalara sahne olan ve tahrip edilen Urfa'nın hala harap vaziyetinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Sultan Urfa'nın dışında ikamet etmiş ve burada Bayram namazını kılmıştır. İbn Tagribirdî kendisinin Urfa'ya girdiğini, kalesine tırmandığını, buranın güzel ve sağlam bir kale olduğunu ancak çok küçük olduğunu yazmaktadır. Bayram günü Sultanın ve ordusunun Diyarbakır tarafına hareket ettiğini yazan İbn Tagribirdî, Karayülük Osman'dan bir haber alınmadığını ifade etmektedir.[47]

İbn Tagribirdî, Memlûk ordusunun Diyarbakır'a doğru hareket ettiği sırada Karayülük ile ilgili Memlûk ordusu ile savaşmak için hazırlandığını, onun Diyarbakır kalesinde savunma hazırlıkları yaptığını ve orayı Murat Bey'e[48] terk ederek Ergani tarafına çekildiğine dair ortada muhtelif rivayetlerin dolaştığını belirtmektedir. Sultan Barsbay, Urfa'dan hareket ettikten sonra silahlar ve harp aletleriyle birlikte 28 Mayıs 1433'te (H. 8 Şevval 836) Diyarbakır'a ulaşmıştır. Müellif Memlûk ordusunun Diyarbakır'a yaklaştığı sırada yürüyüş düzenini tasvir eder. Buna göre Sultan ve halife at üzerinde yan yana olup, onların bir tarafında silahsız olarak mübaşirüd-devle diğer yanlarında ise dört mezhep kadıları, önlerinde ise saf saf dizilmiş askerler ve arkalarında ise savaş ağırlıklarını taşıyanlar ve hizmetçiler bulunmaktaydı. Bu şekilde hareket eden Memlûk ordusu uzun bir kuyruk oluşturmuştu. Sultan, Diyarbakır surlarının önünde askerlerine merasim yaptırarak şehirde yaşayan ahaliye gözdağı vermiştir. Bu şekilde hareketlerle Diyarbakır'ı savunan Türkmenler ve ahali Memlûk ordusunun kararlılığını görecektir. Memlûk sultanı, Diyarbakır surları önünde iki gün bekledi ve müdafilerin teslim olmalarını istedi. Ancak onlar Karayülük müsaade ederse teslim olacaklarını bildirdiler. Böyle bir teslim emri gelmeyince ve şehir halkı da savunmaya geçince, Sultan 30 Mayıs 1433 (H. 10 Şevval 836) Cumartesi günü askerlerine saldırı emrini verdi. Memlûk ordusu Diyarbakır'ı her taraftan kuşatma altına aldı. Daha önce belirtildiği gibi Sultanın Mısır'dan getirdiği askerlerin yanında Dımaşk, Gazze, Hama, Safed, Trablus ve Halep naiplerinin askerleriyle Türkmenler ve Arap kabilelerinin askerleri de bu kuşatmaya katılır.[49]

---

[45] El-Aynî, C.XIX, s.654.
[46] El-Aynî, C.XIX, s.655.
[47] İbn Tagribirdî, C. XIV, s.210-211.
[48] Murat Bey'in Diyarbakır kuşatması sırasında öldürülmüştür. Bknz.; Mükrimin Halil Yinanç, *Diyarbakır*, **İA**, s.622.
[49] İbn Tagribirdî, C. XIV, s.210-213.

Seferin Detayları

Yukarıda izah edilen nedenlerle başlayan sefer birçok yönüyle de ilgi çekicidir. Öncelikle sultanın sefere çıkarken gövde gösterisi yaparak Kahire'den çıkması otoritesini gösterme ihtiyacı açısından önemlidir. Ayrıca dört mezhep kadısı ve halifenin de sefere iştirak etmesi sultanın sefere atfettiği önemi göstermesi bakımından manidardır. Geçilen beldelerde karşılama törenlerinin çok görkemli bir şekilde yapılması da dikkat çekici bir diğer husustur. Şam'da yapılan törenin en ihtişamlı tören olduğu kaynaklarda zikredilir. Beldeler arasında fazla mola verilmemesi sultanın seri hareket arzusunu ortaya koyar.

Humus'tan sonraki durak olduğunu anladığımız Halep'te de büyük bir tören yapılmıştır. Tarihçilerin Halep'teki töreni Şeyh Müeyyed dönemiyle kıyaslaması dikkat çekici bir diğer konudur.[50] Öyle ki geçit resmi şehrin baştanbaşa geçilmesi şeklinde olmuştur. Bu durum Anadolu'ya yaklaştıkça sultanın hem kendi ordusunun moral ve motivasyonunu üst düzeyde tutmak hem de Karayülük'ün bu manzarayı haber alıp teslim olmasını sağlamak gibi pratik amaçlara ulaşma isteğini akıllara getirebilir. Halep yakınlarında 15 gün gibi oldukça uzun sayılabilecek bir konaklama süresi geçirilmesi artık tüm hazırlıklara son şeklini verme ve Memlûk etki alanının zayıflamaya başladığı bu coğrafyaya yapılacak seferin başarıya ulaşması için titiz planlamaların gözden geçirildiği izlenimi vermektedir.

İncelediğimiz kaynaklar, Halep'ten sonraki durağın Birecik olduğunu ortaya koyuyor. Birecik'te batıya yerleşilmesi, Fırat nehri üzerine bir köprü inşa edilmesive izdiham oluşmadan askerin karşıya geçirilmesi işinin organize edildiği kaynaklardan anlaşılıyor. İnşa edilen köprünün iki yüklü devenin yan yana geçmesine imkân verecek şekilde ve zincirlerle bağlanmış bir köprü şeklinde kurulması,[51]dönemin teknik imkânlarının ihtiyaca cevap verebilecek şekilde Memlûklar tarafından kullanıldığını ortaya koyar.

Ramazan bayramı arifesinde Urfa'ya ulaşan Memlûk ordusu şehrin doğu tarafına yerleşmiş ve ertesi gün bayram namazını da burada kılmıştır. Seferin canlı tanığı olan İbn Tagribirdî, Urfa'nın küçük ve güzel bir şehir olduğunu fakat şehirde yalnızca takatten kesilmiş insanların kaldığını ve Urfa'daki bekleyiş esnasında Karayülük ile ilgili rivayetleri sıralamaktadır.[52]

Kuşatmanın Başlaması

Kaynakların ittifak halinde belirttiği gibi 28 Mayıs 1433 Perşembe günü (H. 8 şevval 836) Memlûk ordusu Diyarbakır'a ulaşmış ve karargâhını orada kurmuştur. Ordunun ihtişamını kullanma konusunda Sultan Barsbay'ın başarısını burada da görülmektedir. Tıpkı Gazze, Şam ve Halep'te olduğu gibi kuşatma mahalline geldiği zaman da Sultan, Diyarbakır halkının şahit olduğu büyük bir merasim düzenletmiştir. İbn Tagribirdî'nin belirttiğine göre tören esnasında aynı anda 100 davul çalınarak halkın yüreğine korku salınmıştır.[53]

Buna diğer savaş enstrümanlarının da eşlik ettiği, iyi giyimli askerlerden oluşan ordunun düzgün saflar halinde tam teçhizatlı olarak Diyarbakır önlerine geldiği düşünülürse manzaranın çok etkileyici olduğu anlaşılır. Bu gövde gösterisinden sonra Sultan, Diyarbakır'ın teslim olmasını istemiş ancak bu talep olumsuz bir karşılık bulunca kuşatma başlamıştır. Kalenin düşürülebilmesi için mancınıklar kurulmak suretiyle her türlü teknik imkân da devreye sokulmuştur. Nasıl ki Memlûklar şehri teslime zorlamak için her yolu denedilerse Karayülük Osman Bey de coğrafyanın imkânlarıyla önlem almaya çalışmış ve şehri terk etmeden önce Dicle nehrinden kanallar vasıtasıyla Diyarbakır surlarının etrafında bir bataklıklar oluşturmuştur. Askerler ancak tek tek bu bataklıktan birbirlerinin arakasından ilerleyebilmiştir. Ayrıca surların önünde de bir hendek bulunmaktaydı. Karayülük Osman Diyarbakır'ı savunmak için her yola başvurmuştur.[54] Bu

[50]Şam Beldelerinde yapılan gösterişli törenler ve devlet başkanı olma mücadeleleriyle ilgili, Şeyh Müeyyed döneminin incelendiği bir eser olarak bkz.; Kazım Yaşar Kopraman, **Mısır Memlûkleri Tarihi Sultan al-Melik al-Muayyad Şeyh al-Mahmudî Devri (1412-1421)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

[51]İbn Hacer, C. VIII, s.279; İbn Tagribirdî, C. XIV s.210.

[52] İbn Tagribirdî, C. XIV, s.211.

[53]İbn Tagribirdî, C. XIV, s.211.

[54] İbn Tagribirdî, C. XIV, s.212.

bataklıklar Memlûk askerlerini zor durumda bırakmıştır.[55] Bu durumda Memlûklar düşmandan önce coğrafi olumsuzluklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır.[56] Bu engel dışındaki bir diğeri de çok eski dönemlerden beri savaş stratejisi olarak sıkça başvurulan bir yöntem olarak şehrin etrafına kazılan hendeklerle uğraşılmak zorunda kalınmasıdır.[57] İbn Tagribirdî, Diyarbakır surları hakkında da bilgiler vermektedir. Diyarbakır gibi sağlam suru olan başka bir şehir olmadığını, bu surların çok iyi yapıldığını ve tahkim edildiğini, surların bedenlerinin çok iyi yapıldığını ve askerlerin Diyarbakır etrafında durmak zorunda kaldıklarını anlatmaktadır.[58]

Kuşatma sırasında Sultan Barsbay, zaman zaman otağından çıkarak kuşatmaya devam eden askerlerin arasına girmekte ve onları cesaretlendirmekteydi. Savaş şiddetli bir şekilde cereyan etmekteydi. Her iki taraftan da pek çok kişi ölmüş veya yaralanmıştı. Ancak Diyarbakır surları bir türlü aşılamıyor ve şehri savunanlar da teslim olmuyorlardı. Bu duruma Sultan çok kızmış ve gazaba gelmişti. Bunun üzerine ümera sultanı sakinleştirmek için onun huzuruna gelerek " *Sultanımız bilmelidir ki kaleler bir günde ya da bir ayda alınamaz. Tümurlenk bile çok sayıda askerle 10 yıl kuşattığı halde alamadığı kale olmuştur ve kaleler alınmasına engel olunması için inşa edilmektedir*" demişlerdir. Müellif İbn Tagribirdî de memlûkları ile birlikte sultanın yanında savaşanlardan biriydi. Bu arada savaşan askerlerden ve ümeradan ölenler de olmuştu. Onlar arasında Sultanın emirlerinden Tagribirdî b. Abdullah en-Nasırî[59], Seyfeddin Sudun b. Abdullah ez- Zahirî[60], Seyfeddin Canibeg b. Abdullah el-Hamzavî[61], emiri aşere ve resü'n-nevbe Seyfeddin Tenibeg b. Abdullah[62] da vardı. Selahaddin Eyyubî'nin kardeşi Melik Adil'in soyundan gelen Hasankeyf Eyyubi meliki Şehabeddin Ahmed b. Adil de Memlûklara destek vermek amacıyla Diyarbakır yolunda öğle namazı için mola verdiğinde Karayülük'ün kuvvetlerinin saldırısına uğramış ve bir okla vurularak ölmüştür. Sultan Barsbay onun ölümüne çok üzülmüştür. Sultan Barsbay bu melikin oğlu el- Kamil Halil'i onun yerine geçirmiştir. Sultan bu meliki öldüren Türkmen ve Arapları yakalamıştır. Bunlar meliki öldürdüklerinden dolayı pişman olduklarını belirtmişlerdir. Karayülük'ün ümerasından büyük bir grup da esir edilmiştir. Bunların 20 kişi olduğu görülmektedir. Yine 30 kişilik başka bir grupta esir alınmıştır. Bunların içinden biri de Karayülük'ün adamlarından Kara Mehmed idi. Sultanın huzuruna getirilen Kara Mehmed'den sultan şehrin teslim edilmesini istemiştir. Onu surların altına gönderilmiştir. Kara Mehmed Diyarbakır'ı savunan savaşçılara teslim olmaları tavsiyesinde bulunmuştur. Ancak şehir teslim edilmemiştir. Bu arada memlûk güçleri, Türkmenler ve Araplar Diyarbakır çevresinde bulunan köyleri yağmalamışlardır. Yine Diyarbakır çevresinde hasat edilen ürünleri de Memlûk askerleri için el konulmuştur.[63] Diyarbakır surları önünde çok ciddi çatışmalar olmuş ve Akkoyunlu savaşçılarından da pek çok kişi ölmüştür. Uzun süre devam eden kuşatmadan Memlûk askerleri de büyük sıkıntılar çekmişlerdir. Onlar arasında hem yaralanan hem de ölenler olmuştur. Bu arada

---

[55]İbn Hacer el-Askalani, **İnbai'l-Gumr bi Enbai'l-Umr**, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, Beyrut 1986, s.28.(Müellif eserinde ölen insan cesetlerinin üzerine üşüşen sineklere varana kadar olumsuz durumları canlı şekilde tasvir eder.

[56] Bu taktiğe Akkoyunluların ilk defa başvurmadığı ve daha önce de âsi Memlûk valisi Cekem olayında da nehir sularının bir savunma stratejisi olarak kullanıldığı anlaşılıyor. Bu konu hakkında bkz: Akkuş, s.55; El-Makrîzî, C. IV/I, s. 41-46; İbn Hacer, C. VI, s. 11; İbn Tagribirdî, C. XIII, s. 23-24; İbn İyâs, C. I/II, s. 772-773; K. Y.Kopraman, **'Ikdu'l-Cumân**, s.59.

[57] Şehir etrafına hendekler kazarak uygulanan eski bir savaş stratejisi vardır. Bunun İslam Tarihindeki meşhur örneği 625 yılında Müşriklerle yapılan Hendek savaşıdır. Savaşın detayları ve hendek kazma stratejisini zorunlu kılan durumlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Adem Apak, **Anahatlarıyla İslam Tarihi**, Ensar Neşriyat, c.1. ,İstanbul 2011, s 279-286.

[58] İbn Tagribirdî, C. XIV, s313.

[59] ***Resü'n-Nevbe***: görevinde bulunan bu şahıs Sultan Nasır Ferec'in memlûklarından olup Dımaşk atabeyliği de yapmıştı. Diyarbakır kalesinden atılan bir okla yaralanmış ve daha sonrada bu yaranın etkisiyle ölmüştür. Cenazesi sefer dönüşünde Urfa'ya getirilerek burada defnedilmiştir. Bzk.; El- Makrîzî, C. IV/II, s.900; İbn Tagribirdî, C. XIV, s.341-342.

[60] Sultan Zahir Berkuk'un memlûklarından olup Barsbay'ın zamanında birçok görevde bulunmuştur. Bu şahısta Diyarbakır kalesinden atılan bir okla yaralanmış ve H. 836 Şevval ayının sonlarında bu yaranın tesiriyle ölmüştür. Bkz.; El- Makrîzî, C. IV/II, s.900; İbn Hacer, C. VIII, s.289; İbn Tagribirdî, C. XIV, s.342.

[61] Sultan Ferec zamanının büyük devadarı Sudun el-Hamzavî'nin memlûklarından olup Şam bölgesinde naipliklerde bulunmuştur. Diyarbakır'da yaralanmış olup seferden döndükten sonra yarasının tesiriyle ölmüştür. Bkz.; El- Makrîzî, C. IV/II, s.900; İbn Hacer, C. VIII, s.289; İbn Tagribirdî, C. XIV,s.216.

[62] Pehlivan lakabı ile tanınan bu şahıs da Diyarbakır kuşatmasında aldığı bir yaranın tesiriyle ölmüştür. Bu şahıs usta bir güreşçi ve cirit oyununda mahir bir kişiydi. : İbn Hacer, C. VIII, s.289; İbn Tagribirdî, C. XIV, s.343.

[63]El- Makrîzî, C. IV/II, s.900; el-Aynî, C. XIX, s.655; İbn Hacer, C. VIII, s.287; İbn Tagribirdî, C. XIV, s.217, 343-344.

Eğil Bey'i Devletşah Sultan Barsbay'ın huzuruna gelmiş ve hizmetine girmiştir. Bunun üzerine Sultan ona hediyeler vermiş ve hilat giydirmiştir.[64]

Diyarbakır kuşatması devam ederken, Sultan Barsbay, Karayülük Osman'ı yakalamak için onun ikamet ettiği Ergani kalesi tarafına kuvvet çıkarmıştır. Şam naibi Emir Çarkatlu komutasındaki Memlûk kuvvetleri Ergani kalesi tarafına yürümüşlerdir. Müellif İbn Tagribirdî de Ergani tarafına giden Memlûk kuvvetlerinin arasındadır. Müellif askerlerle geceleyin Ergani'ye doğru yol aldıklarını, öğle ve ikindi arası Ergani kalesi altına ulaştıklarını belirtmektedir. Daha sonra Türkmen ve Araplarla birlikte Safed naibi Emir-i Mukbil el- Hüsamî, Üstâddâr Akboğa el-Cemali ile birlikte Şam ve Mısır ümerasının Karayülük kuvvetlerine saldırdıklarını ve savaştıklarını yazmaktadır. Karayülük'ün Ergani kalesine sığınıp savunma tedbirleri alması üzerine Memlûk kuvvetleri başarısız olup, tekrar Sultanın yanına dönmüşlerdir. Bu arada Sultan, Diyarbakır'ın kuşatmasına devam etmiş, mancınıklarla taşlar atılmış, merdivenler kurularak kale alınmaya çalışılmıştır. Bu arada uzun süre geçmesi sebebiyle Memlûk ordusunda yılgınlık da başlamıştı. Diyarbakır'ı savunan Türkmenler ve ahali de sıkışmıştı. Sultanın kararlılığını gören Karayülük Osman Bey de elçi göndererek sulh istedi.[65]

Diyarbakır Kalesi surlarının çok korunaklı olduğu, yapı elemanlarının bir birini mükemmel derecede tahkim ettiği ve bundan dolayı kuşatmanın çetin geçtiği konusunda kaynaklar müttefiktir. Tarih boyu Diyarbakır'a hakim olmuş ve burayı tahkim etmeye çalışmış pek çok siyasi teşekkülün eklemeleriyle alınması gerçekten zor bir kale haline getirilmiştir.[66] Bu durumda bir ok menzili dışında olmak üzere halka şeklinde kale etrafına yerleşen Memlûk ordusunun pes ettirme stratejisi izlediği anlaşılıyor. Diyarbakır surları mancınıklar ve diğer kuşatma araçları ile dövülmüştür. Surların bedenleri Memlûk saldırılarına direnmiştir. Ancak geçen zaman yaklaşık 1500 km. uzaktan gelen Memlûk ordusu aleyhine işliyordu ve bu kuvvetli kalenin alınmasının zorluğuna ordu içerisinde baş gösteren huzursuzluk da eklenince başarı şansı giderek azalmıştır. Diyarbakır Kalesini düşürmek için denenen güçlü saldırı hamlelerindense bir sonuç çıkmadı.[67] Kaynakların belirttiğine göre Sultan Baybars tam 35 gün Diyarbakır'ı kuşatmıştır. Ancak bu kadar uzun süre kuşatılmasına rağmen şehrin surları Memlûk ordusuna engel olmuş ve şehir fethedilememiştir. Dönemin müelliflerinden bir olan el-Makrîzî, Sultan Baybars'ın Karayülük'ün sulh teklif edene kadar kuşatmaya devam ettiğini yazmaktadır.[68] Barsbay'ın Diyarbakır kuşatması şehirin tarih boyunca gördüğü en ağır kuşatmalardan biri olmuştur. Memlûklara ağıra mal olan bu kuşatmada her iki taraftan da pek çok kişi telef olmuştur. Karayülük'ün barış teklifi üzerine iki taraf arasında anlaşma mümkün olmuştur.[69]

Memlûk-Akkoyunlu Anlaşması

Sultan Barsbay'ın neredeyse tüm Memlûk gücünün katılımıyla çıktığı bu seferden en iyi sonucu almak için tüm şansını kullandığı anlaşılıyor. Amacının Karayülük'ü dize getirmek, mümkünse ortadan kaldırmak ve emniyetli bir şekilde Kahire'ye dönmeyi amaçladığı söylenebilir. Büyük bir bütçeyle-hatta sultan Berkuk'un[70] ölen eşinin malları bile askere sefer nafakası olarak dağıtılarak- çıkılan seferden azami fayda sağlama çabası doğaldır.[71] Ancak İbn İyâs'ın yazdıklarına bakarak "*muhasara asker arasında huzursuzluk baş gösterene kadar*" devam etmiş ve son çare olarak sultan anlaşmaya razı olmuştur.

---

[64] İbn Tagribirdî, C. XIV, s.216.
[65] İbn Tagribirdî, C. XIV, s.220.
[66] Diyarbakır kalesinin hem iç hem de dış kalesiyle ilgili tarihsel geçmişleriyle beraber sanatsal değerlendirmeleri de içeren bir çalışma için bkz: Gülsen Baş, "*Diyarbakır'daki İslam Dönemi Mimarisinde Süsleme*", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi**, Van 2006.
[67] M.Ö. III. Binyıla kadar uzanan tarihinde pek çok farklı devletin istilasına maruz kalan ve pek çoğunun da korumak için çeşitli yapılarla güçlendirdiği Diyarbakır, güçlü surlarıyla ünlüdür. Memlûk Devleti'nin de kuşatmada bu güçlü surları aşamamasının rolü muhakkak çok büyüktür. Surlarla ilgili geniş bilgi için bkz. Mükrimin Halil Yinanç, *Diyarbakır*, **İA**, s.605-627.
[68] El- Makrîzî, C.IV/II, s.894; el- Aynî, C.XIX, s.656; İbn Hacer, C. VIII, s.282.
[69] Yinanç, *Diyarbakır*, s.622.
[70] 1382-1399 tarihleri arasında Memlûk tahtında bulunan ve Burcî Memlûk sultanlarından ilkidir.
[71] İbn İyâs,C. II, s 146.

Savaşa Karayülük cephesinden bakıldığında O'nun Memlûk Devleti'ni bir meydan savaşında yenebilecek güçten yoksun olduğunu, asker sayısı ve teçhizat yönlerini düşünüldüğünde söylemek mümkündür. Bu yüzden Karayülük Osman Bey, oğlunu şehirde bırakarak Ergani'ye çekilmiş ve ilk barış teklifi de kendisinden gelmiştir. Memlûk Devleti ile yapılacak bir barışın iki devletin gücü kıyaslandığında Akkoyunlular için başarı olduğu söylenebilir. Bu nedenlerle Karayülük, Barsbay ile barış yollarını aramış ve elçiler göndermiştir.

Yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı sultan Barsbay da barış teklifini uygun bulmuştur ve elçi teatilerinin ardından nihayet anlaşma yapılmıştır. Karayülük, Barsbay'ın gönderdiği Kadı Şerefeddin huzurunda yemin edince anlaşma tamamlanmıştır. Sefere bizzat katılmış olan ve anlaşmanın içeriği hakkında el-Aynî ve İbn Tagribirdî doyurucu bilgiler vermektedirler. Sultan Ferec zamanının büyük emirlerinden olan Emir Tagribirdî'nin oğlu olan müellif, İbn Tagribirdî Memlûk askeri bürokrasiden yetişmiş olup Diyarbakır seferinin bütün safhalarında katılmış ve Kadı Şerefeddinle birlikte Karayülük'ün huzuruna giderek anlaşmanın imzalanmasına tanıklık etmiştir.[72] Bu anlaşmaya göre:

1)Karayülük Osman Bey, sultana itaatini arz edecek.

2)Bölgede bir daha karışıklık çıkarmayacak.

3)Tüccar taifesine ve bölgeden geçen diğer şahıslara zarar vermeyecek.

4)Hutbeler sultan Barsbay adına okunacak.

5)Karayülük dinar ve dirhemleri sultan Barsbay'ın adına bastıracaktı.

Memlûk Ordusunun Kahire'ye Dönüşü

Anlaşma sonrası Memlûk ve Akkoyunlu tarafları arasında hediyeleşme olup seçkin cins atlar ve samur yükü elbiseler de karşılıklı olarak verilmiştir. Sultan Barsbay, Karayülük'e altın işlemeli elbise ve 30 kat kumaş göndermiştir.[73]Anlaşma sağlandıktan sonra Mısır'a dönmek için harekete geçen Sultan, en kısa sürede yola çıkmış olup, Diyarbakır'dan Urfa'ya 6 Temmuz 1433'te (H. 18 Zilkade 836) ulaşmış[74] olup 7 Temmuz'da (H. 19 Zilkade) şehre girmiştir.[75] İbn Tagribirdî sultanın dönüş yolunda yeniden uğradığı Urfa'nın harap vaziyetini görünce buranın imar edilmesini emrettiğini yazmaktadır. Urfa'ya yeni naip ve kâtipler atandı. Şehrin tamiri için gerekli masrafların nereden sağlanacağı kararlaştırıldı.[76] 7 Temmuz akşamı Urfa'da Birecik'e gelen Sultan burada bir gün kaldıktan sonra yine kurulan köprüden geçerek Halep'e doğru yol almıştır. Bir gün sonra Memlûk güçleri Halep'e ulaşmıştır. Sultanın dönmekte olduğu haberi 8 Temmuz 1433 (H. 20 Zilkade 836) kâtip Gümüşboğa tarafından Kahire'ye ulaştırılmıştır.[77] Kafile, 9 Temmuz 1433'te Hama'ya (H. 21 Zilkade) ulaştı. Sonra sultan Hama yakınlarında büyük bir tören tertip etti. Orada 2 gün kalındıktan sonra hareket etti. Memlûk ordusu 16 Ağustos 1433'te (H. 29 Zilhicce 836) Perşembe günü Şam'a girdi. Orada da 5-6 gün kaldıktan sonra Kahire'ye hareket etti ve 7 Eylül 1433'te (H. 21Muharrem 837) Pazartesi günü Kahire'ye ulaştı.[78] Sefer dönüşü Memlûk ordusunun çok hızlı hareket ettiği anlaşılmaktadır. Ordu, 80 kilometre olan Urfa-Birecik arasını bir günde almıştır. Yine kuş uçuşu 100 kilometre üzerinde olan Birecik- Halep arası da bir günde kat edilmiştir. Memlûk ordusunun Anadolu topraklarında bu şekilde hızlı hareket edilmesinin sebebi bir baskın hareketine karşı tedbirli olmaktan kaynaklanmaktadır. Halep'e girildikten sonra daha yavaş hareket edilerek Kahire'ye dönülmüştür. Sultan döndükten sonra seferi gerekli kılmış olan şartlarda bir değişiklik olmadığı ve Karayülük Osman Bey'in anlaşma şartlarına hiç uymadığı kaynakların bize verdiği bilgiler arasındadır. Ancak 1435'de Karakoyunlu hükümdarı İskender

[72] El- Aynî, C.XIX, s.656; İbn Tagribirdî, C. XIV, s.219-220.
[73]el-Ayni, C. XIX, s.656; İbn Tagribirdî, C. XIV, s.220.
[74]El- Makrîzî, C.IV/II, s.894.
[75] İbn İyâs, C. II, s.281.
[76] İbn Tagribirdî, C. XIV, s.223-224.
[77] El-Aynî, C. XIX, s.656.
[78] El-Aynî, C.XIX, s. 657.

Bey, Karayülük Osman Bey'le yaptığı savaşı kazanarak onu öldürmüş ve başını da Sultan Barsbay'a göndermiştir. Bu duruma çok sevinen Barsbay, İskender Bey'e 10000 dinar bahşiş göndermiştir.

Sonuç

Son söz olarak söylenebilir ki neredeyse 3000 km'lik zorlu bir sefer atlar ve develer sırtında tepilmiş, devlet bütçesine ağır bir külfet getirebilecek kadar para harcanmış ama olumlu bir sonuç alınamadan 836 yılı Recep ayı 19.günü (M. 11 Mart 1433) başlayan sefer 837 yılı Muharrem ayının 21.günü (M. 7 Eylül 1433) tamamlanmıştır. Bu sefer Memlûk sultanlarının Anadolu'nun güney ve güneydoğu kısmına verdikleri önemin bir göstergesidir. Baybars'tan itibaren (1260-1277) Memlûk sultanlarının Anadolu'ya pek çok kez sefer yaptıkları bilinmektedir. Sultan Barsbay'ın (1422-1438) sonrası da bu seferlerin sürdüğü görülür. Bilhassa da Kayıtbay zamanında (1468-1496) Çukurova üzerinde Osmanlı- Memlûk çekişmesi hat safhaya çıkmıştır. Yavuz Sultan Selim zamanında (1512-1520) da Memlûk sultanı Kansu Gavri (1501-1516) Osmanlı ordusunu Haleb'in kuzeyinde Anadolu topraklarında Mercidabık'ta karşılamıştır.

Bu sefer sırasında anlaşılan bir hususta Güneydoğu Anadolu bölgesi halkının ekseriyetinin Türkmenlerden oluşmasıdır. Bir Türkmen devleti olan ve bir ara Diyarbakır'ı da başkent edinen Akkoyunlular zamanında bu şehirde ve etrafında yaşayanların tamamen Türkmenlerden oluşmasıdır. Sefer hakkında bilgi veren Memlûk kaynakları Şam, Halep gibi Suriye şehirleri ile Antep, Suruç, Birecik, Urfa, Diyarbakır ve Ergani gibi Güneydoğu şehirlerinde karşılaştıkları ahalinin hemen hemen tamamının Türkmenlerden meskûn olduğundan bahsetmeleri dikkate şayan bilgilerdir. Ayrıca bu şehirlerin sosyal, kültürel ve iktisadî durumları hakkında da bilgiler elde edilmektedir.

KAYNAKLAR

AKA, İsmail, **Mirza Şahruh ve Zamanı**, TTK Yay., Ankara 1994, s.180; Yahya Başkan, **Orta Anadolu'da Hakimiyet Mücadelesi(1400-1500),** İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.

AKKUŞ, Fatma, **Akkoyunlu-Memlûk Münasebetleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih(Ortaçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.

APAK, Âdem, **Anahatlarıyla İslam Tarihi**, Ensar Neşriyat, C.I. ,İstanbul 2011.

ATALAR, Münir **Osmanlı Devleti'nde Surre-i Humayûn Ve Surre Alayları**, Diyanet Yay., Ankara 1999.

AYALON, David, "*Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi*" (Çev.; S.Kortantamer), **Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, IV/1989,s.211-247.

BAŞ, Gülsen, **"Diyarbakır'daki İslam Dönemi Mimarisinde Süsleme",** Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Van 2006.

ÇETİN, Altan, **Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı**, TTK Yay., Ankara 2009.

ÇETİN, Altan, **Memlûk Devletinde Askeri Teşkilat**, İstanbul 2007;

ÇIPLAK, Esra, **El-Melik En-Nasır Ferec b. Berkuk Devri Memlûk Sultanlığı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.

DEMİRKENT, Işın, Mustafa Korkmaz, *İslam Fethinden Osmanlı Hakimiyetine Kadar Urfa'nın Siyasi ve Sosyal Tarihi*,(Edit., Mehmet Çelik), **Edessa'dan Urfa'ya**, C. II, Atılım Üniv. Yay., Ankara 2007.

EBU BEKR-İ TİHRANÎ, **Kitab-ı Diyarbekriyye** , (Çev.; Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001.

EL-AYNİ, Bedreddin Mahmud b. Ahmed, **Ikdü'l-Cuman Fi Tarih Ehli'z-Zeman**, C. XIX, Topkapı Sarayı Müzesi, III. Ahmet Kütüphanesi, No:2911, İstanbul.

EL-MAKRÎZÎ Takıyyeddin Ahmed b. Ali, **Kitabü's-Sülûk li-Ma'rifet-Düveli'l-Mülûk**, C.IV/II, Matbaatü'd- Darü'l-Kütüb, Kahire 1972,

EMECEN, Feridun M., **Yavuz Sultan Selim**, Yitik Hazine Yay., İstanbul 2011.

GÖKHAN, İlyas, "*El-Eşref Barsbay Döneminde Memlûk Devleti'nde Salgın Hastalıklar Ve İktisadi Buhranlar(1422-1438"*, **Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, Temmuz 2008,s.91-136.

GÖKHAN, İlyas, *"Sultan Ferec Zamanında Memlûk Devleti'nin (H.803/815-M.1399/1412) İktisadi Durumuna Genel Bir Bakış*", **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, Yıl XI, Sayı 22, Eylül 2013, s.133-169.

GÖYÜNÇ, Nejat, "Diyarbakır", **DİA**, C.IX, s.464-469.

GÜL, Muamer," *Mısır Memlûklarının Hudud Kalesi Rumkale Ve Anadolu'da Memlûk İzleri",***Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.12,S. 2, Elazığ 2002, s.359-366.

HONİGMANN, Ernst, *Urfa*, **İA**, C. XIII, s. 550-556.

İBN HACER el-Askalani, **İnbai'l-Gumr bi Enbai'l-Umr**, C. VII, VIII, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, Beyrut 1986.

İBN İYÂS, Muhammed b. Ahmed, **Bedâi'z-Zûhur fi Vekâiu'd-Duhûr**, C.I, II, Matbaatü'd-Darü'l-Kütübü'l-Vesaik, Kahire 2008.

İBN TAGRİBİRDÎ, **en-Nücûmu'z Zahire fi Mülûk-i Mısr ve'l-Kahire**, C.XIII, XIV, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut1992(H.1413)

KANAT, Cüneyt, "*Ortadoğu'da Hâkimiyet Mücadelesi(1382-1447) Memlûk-Timurlu Münasebetleri"*, **Türkler**, C.V., Ankara 2002, s,134-143.

KIRPIK Güray, *"Ortaçağın Son Yüzyılında Mühim Tarihçiler Ve Eserleri(1353-1453)*", **Ekev Akademik Dergisi**, Yıl 2,Sayı 36, 2008, s.133-146.

KIZILTOPRAK, Süleyman "*Memlûk Sistemi*", **Türkler**, C.V, Ankara 2002, s.320-336.

KOPRAMAN, Kazım Yaşar, **el- Aynî'nin Ikdu'l-Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarih ile ilgili Kayıtlar**", Ankara Üniversitesi Dil ve tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1972.

KOPRAMAN, Kazım Yaşar, **Mısır Memlûkleri Tarihi Sultan al-Melik al-Muayyad Şeyh al-Mahmudî Devri (1412-1421)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

KOYUNCUOĞLU, Tülay, **İbn İyâs'ın Bedâi'ez-Zûhur Fi Veka'i Ed-Duhûr Adlı Eserindeki Ramazanoğulları Beyliği Ve Akkoyunlular ile İlgili Kayıtlar**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004.

SÜMER, Faruk, "*Akkoyunlular",***DİA**, C.II, İstanbul 1989, s.270-274.

SÜMER, Faruk, **Karakoyunlular**, TTK Yay., Ankara 1992.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, TTK Yay., Ankara 1988;

VARLIK, M.Çetin, "*Akkoyunlular",* **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Çağ Yay., İstanbul 1992, s.407-439.

YİNANÇ, Mükrimin Halil *Diyarbakır*, **İA**, C. III, s.605-627.

YİNANÇ, Refet, **Dulkadir Beyliği**, TTK Yay., Ankara 1989.

YÜCEL Yaşar, **Timur'un Orta Doğu-Anadolu Seferleri Ve Sonuçları**, TTK Yay., Ankara 1989.